

Warszawa, 06.04.2026

dr hab. Kamila Miłkowska-Samul, prof. UW
Instytut Komunikacji Specjalistycznej i Interkulturowej,
Wydział Lingwistyki Stosowanej,
Uniwersytet Warszawski

*Recenzja rozprawy doktorskiej mgra Piotra Kowalskiego
pt. Modello sistemico delle traduzioni letterarie e audiovisive del dialetto romano
basato sul corpus in polacco, inglese e francese
(Systemowy model tłumaczenia dialektu rzymskiego w przekładach literackich i
audiowizualnych oparty na korpusie polsko-, angielsko- i francuskojęzycznym), napisanej pod
kierunkiem prof. dra hab. Artura Galkowskiego i dra Łukasza Jana Berezowskiego, 2025*

Przedmiot pracy

Przedłożona do recenzji rozprawa doktorska mgra Piotra Kowalskiego sytuuje się w obrębie badań przekładoznawczych, a konkretnie poświęcona jest przekładowi dialektu rzymskiego - *romanesco* - w wybranych dziełach literackich i audiowizualnych z języka włoskiego na język francuski, angielski i polski.

Autor podjął się złożonego i wieloaspektowego zadania. Postawił sobie za cel: po pierwsze, ustalenie funkcji dialektu rzymskiego w tekście włoskim; po drugie, stworzenie katalogu technik translatorskich wykorzystywanych w tłumaczeniu *romanesco*; po trzecie, wykazanie różnic w podejściu do przekładu dialektu w zależności od języka docelowego. Wnikliwa lektura pracy pozwala stwierdzić, że mgr Piotr Kowalski rzetelnie wywiązał się z tak postawionych celów badawczych, a jego rozprawę można uznać za wartościowy wkład w rozwój myśli italianistycznej, nie tylko polskiej, zwłaszcza biorąc pod uwagę rangę badań dialektologicznych w kontekście włoskim. Wyniki badania mogą być wykorzystane przy analizie przekładu innych dialektów i odmian językowych w różnych parach językowych.

Warto podkreślić dodatkową trudność, z jaką mierzył się Badacz. Językiem rodzimym mgra Piotra Kowalskiego jest polski, zaś włoski, angielski i francuski są dla niego językami

obcymi, podobnie jak dialekt *romanesco*, który, choć bliski włoskiemu językowi standardowemu, niesie ze sobą dodatkowe wyzwanie dla nierodzimego odbiorcy i tłumacza na poziomie stricte lingwistycznym, jak i ze względu na spektrum lokalnych konotacji kulturowych, tożsamościowych, ideologicznych, które uruchamia. Konieczne jest tu dodatkowe wyczucie i zrozumienie konkretnych użyć, z czym Autor sobie bardzo dobrze poradził.

Ocena struktury pracy

Praca jest bardzo obszerna: liczy 709 stron. Składa się z czterech rozdziałów głównych, wstępu i wniosków, które zostały opatrzone bibliografią.

Bibliografia pracy jest numerowana (co uważam za niepotrzebne) i podzielona w sposób zapewne mający ułatwiać lekturę, ale w moim odczuciu nie osiągający tego celu: o ile słuszne jest rozdzielanie tradycyjnych publikacji oraz źródeł internetowych, o tyle umieszczenie w jednym miejscu analizowanych dzieł literackich, a w innym materiałów wideo uważam za mylące, jako że obydwa typy tekstów stanowią jeden korpus będący podstawą badania. Niejasny jest również podział na *testi citati* (teksty cytowane) i *ulteriori approfondimenti* (dalsze pogłębienie).

Oprócz streszczeń, spisu tabel i ilustracji do pracy dołączony jest też Appendice (aneks), liczący niemal 80 stron i zawierający tabele z materiałem językowym użytym w analizie: cenny, ale zwiększający już i tak znaczną objętość rozprawy.

Układ pracy jest przejrzysty i zasadniczo logiczny. Pierwsze dwa rozdziały wprowadzają zagadnienia i ramy teoretyczne rozprawy. Rozdział pierwszy *Il profilo storico, lo stato e la metodologia di ricerca traduttologica* stanowi przegląd historii i teorii przekładoznawstwa. Autor wykazał się tu systematycznością i znajomością tematu, przedstawił podejścia i szkoły traduktologiczne od Cycerona po dziś. Ten historyczny obraz translatoryki jest bardzo szczegółowy, omawiane są koncepcje Aleksandra Frasera Tytlera, Melchiorre Cesarottiego, Schleiermachera, Benedetta Crocego, paradygmat ekwiwalencji Nidy, Catforda, Vinay'a i Darbelneta, funkcjonalizm, opisowe studia nad przekładem Gideona Toury'ego i Itamara Even-Zohara, indeterminizm i dekonstruktywizm (Derrida, de Man), kulturowe studia nad przekładem (Kloepfer, Berman, Venuti).

Bardzo istotny dla rozprawy jest podrozdział 1.2. przeznaczony omówieniu relacji pomiędzy poszczególnymi koncepcjami przekładowymi i kwestią dialektu.

Rozpoczyna się on od kwestii definicyjnych i terminologicznych związanych z pojęciem dialektu w różnych tradycjach językoznawczych i choć uważam, że rozważania te powinny znaleźć się raczej w rozdziale 2, pokazują one dobrą orientację Doktoranta w temacie. Następnie Autor wykazuje marginalne uwzględnienie tej problematyki w dominujących teoriach przekładu i skupia się na tych autorach i koncepcjach, którzy w jakiś sposób tę lukę wypełniają (Pound, Brisset, Venuti, Berezowski, Miszalska, Slobodnik, Hatim i Mason).

Nie jest dla mnie jasne, dlaczego jedna z najważniejszych części pracy, tzn. pytania badawcze i metodologia podjętych badań oraz opis korpusu badawczego, zostały umieszczone jako jeden z podrozdziałów tego historycznego i teoretycznego rozdziału 1, podczas gdy w pełni zasługuje na odrębny rozdział w części analitycznej rozprawy, co też ułatwiłoby orientację w pracy czytelnikowi.

Rozdział 2 *Il dialetto romano* stanowi bardzo obszerny i szczegółowy opis dialektu rzymskiego: jego historii od średniowiecza po współczesność oraz struktury. Autor niezwykle drobiazgowo omawia aspekty fonetyczne, morfologiczne, syntaktyczne i leksykalne *romanesco*. Słusznie zauważa również, iż sam dialekt rzymski stanowi *continuum* pod względem społecznym i funkcjonalno-sytuacyjnym, a także dostrzega jego specyficzną pozycję na tle innych odmian językowych Włoch, tzn. jego częste negatywne konotacje.

Kolejne dwa rozdziały stanowią główną, analityczną część rozprawy.

Rozdział 3 *L'analisi del corpus* zawiera analizę przekładów trzech tekstów literackich: *Ragazzi di vita* (1955) i *Una vita violenta* (1959) Pier Paolo Pasoliniego oraz *Quer pasticciaccio brutto de via Merulana* (1957) Carla Emilia Gaddy, z tym, że *Una vita violenta* nie ma tłumaczenia polskiego, a także trzy dzieła audiowizualne: *Le notti di Cabiria* (1957) Federica Felliniego, serial *Suburra* (2017–2020) oraz serial *Strappare lungo i bordi* (2021). Łącznie badanych jest kilkanaście przekładów, w przypadku każdego tekstu włoskiego Autor identyfikuje funkcje *romanesco*, a następnie bada przekłady na języki docelowe, dodając na koniec każdej części uwagi o charakterze komparatystycznym. W Rozdziale 4 *Il modello delle traduzioni del dialetto romano* Autor syntetyzuje wyniki analizy i formułuje tytułowy model systemowy. Wyróżnia osiem technik translatorskich przydatnych w przypadku przekładu dialektu rzymskiego na inne języki: neutralizację, kolokwializację, argotyzację/żargonizację, obscenizację, wprowadzenie zapożyczeń, adaptację cech strukturalnych dialektu, wprowadzanie błędów językowych oraz odwołanie do odmian diatopicznych języka docelowego. Rozdział kończą zgeneralizowane charakterystyki przekładów w języku francuskim, angielskim i polskim.

Całą rozprawę wieńczą niezbyt rozbudowane, lecz poprawne wnioski, streszczające dotychczasowe wyniki.

Merytoryczna ocena pracy

Rozprawa doktorska mgra Piotra Kowalskiego jest bez wątpienia cennym wzbogaceniem refleksji italianistycznej nad zagadnieniami dialektów i przekładu - ujętymi zarówno łącznie, jak i rozpatrywanymi odrębnie.

Główny temat pracy, a więc systemowy model tłumaczenia dialektu rzymskiego w tekstach kultury w języku włoskim zakłada jako pierwszy krok rozpoznanie i opracowanie pełnego obrazu dialektu, jego struktur, ale i historii oraz rangi danej odmiany we włoskiej kulturze, co pozwoli na rozpoznanie funkcji, jakie pełni, a następnie odwzorowanie tej dynamiki w przekładzie. W wyniku takiego podejścia czytelnik otrzymuje niezwykle kompleksowe studium dialektu rzymskiego, co samo w sobie jest już dużym osiągnięciem pracy. Ponadto należy pozytywnie ocenić biegłość Autora w zakresie przekładoznawstwa, co przekłada się na owocną dyskusję z przedstawionymi podejściami, a zwłaszcza z koncepcją Leszka Berezowskiego, która prowadzi w efekcie do wypracowania przez Autora modelu ośmiu technik tłumaczeniowych elementów dialektalnych w tekstach włoskich. Wyraźnie widać, iż model Doktoranta stanowi modyfikację i uszczegółowienie propozycji Berezowskiego, a nie w pełni niezależną, oryginalną propozycję, mimo dodania nowych kategorii argotyżacji i obscenizacji, co nie jest zarzutem, a raczej świadczy o umiejętności wejścia w dialog z dotychczasowymi osiągnięciami przekładoznawstwa.

Powyższa pozytywna ocena dotyczy przede wszystkim odpowiedzi na pierwsze dwa pytania badawcze, tj. dotyczące funkcji *romanesco* w tekście włoskim oraz technik translatorskich stosowanych w przekładzie dialektu. Nie wyklucza ona jednak pewnych zastrzeżeń, które pragnę poniżej sformułować.

Przede wszystkim, budzi wątpliwości odpowiedź na trzecie pytanie badawcze, tj. kwestia różnic w podejściu do przekładu dynamiki dialektalnej w zależności od języka docelowego tłumaczenia. W moim odczuciu odpowiedź na pytanie, dlaczego tłumacze podejmują określone decyzje przekładowe jest niepełna, nie ze względu na brak staranności ze strony Autora, tylko ze względu na obszar badawczy, które to pytanie otwiera, nieadekwatny do przyjętej w rozprawie metodologii badania.

Sądzę, iż próba opisu przyczyn określonych zachowań translatorskich wymagałaby wykorzystania raczej metodologii socjologii przekładu, pozwalającej na badanie (przyjmując

terminologię Pierre'a Bourdieu) pola tłumaczeniowego oraz różnych aktorów działających w tym polu, przy wykorzystaniu technik bardziej refleksyjnych, takich jak wywiad.

Wywiady z tłumaczami, wydawcami, redaktorami, korektorami, czytelnikami pozwoliłyby dotrzeć do norm rynku wydawniczego, polityki redakcyjnej wydawców, habitusu konkretnych tłumaczy, co pozwoliłoby na lepsze zrozumienie różnic przekładowych w tłumaczeniach na różne języki. Mam świadomość, iż w ten sposób powstałaby zupełnie nowa, odrębna rozprawa, dlatego przyjmuję obserwacje Autora w odniesieniu do trzeciego pytania badawczego, sugerując jednocześnie rozważenie pogłębienia tej tematyki w kolejnych badaniach.

Ponadto oddzielnej refleksji wymaga konstrukcja samego korpusu badawczego. Argumenty praktyczne Autora dotyczące wyboru języków, którymi się posługuje oraz istnienia tłumaczeń danych tekstów w wybranych językach są przekonujące, natomiast nie sposób nie zauważyć, iż w efekcie zestawione zostają dzieła pochodzące z bardzo odległych od siebie okresów historycznych - od klasyki literackiej i filmowej lat pięćdziesiątych ubiegłego wieku (*Ragazzi di vita*, *Una vita violenta*, *Quer pasticciaccio brutto de via Merulana*, *Le notti di Cabiria*) po współczesne seriale (*Suburra*, *Strappare lungo i bordi*), a także reprezentujące odmienne gatunki i media.

Zróznicowanie to nie jest samo w sobie wadą, niemniej Doktorant nie odnosi się w pogłębiony sposób do konsekwencji, jakie ta heterogeniczność niesie dla porównywalności wyników. Pominięcie czynnika diachronicznego czy diamezycznego (np. aspektu multimodalności napisów serialowych oraz odrębności metodologicznej ich analizy) wymaga dostrzeżenia, że wnioski formułowane są na wysokim poziomie ogólności.

Ostatnia uwaga, którą chciałabym poczynić odnosi się, paradoksalnie, do rozmiaru rozprawy. Praca jest bardzo obszerna, co może utrudniać jej odbiór i wywoływać pytanie o umiejętność selekcji i syntetyzacji treści przez Autora. Przykładowo, sam opis strukturalny *romanesco* (podrozdział 2.2) to prawie 70 stron, aneks z fragmentami tekstów to kolejne 80. Sugerowałabym bardziej selektywne i zwarte potraktowanie niektórych treści. Np. w odniesieniu do zjawisk fonetycznych, morfologicznych, składniowych, itp. proponowałabym skupienie się na tych, które faktycznie mają przełożenie na problemy przekładowego, bo przecież to one są głównym przedmiotem pracy. Jednocześnie z punktu widzenia językoznawczego doceniam skrupulatność opisu dialektu, a powyższe uwagi nie zmieniają ogólnej pozytywnej oceny rozprawy. Godna podkreślenia jest także staranność analizy tekstów równoległych oraz potencjał zaproponowanej ramy metodologicznej jako narzędzia do dalszych badań nad przekładem innych odmian językowych. Wzrost użyteczności pracy, w

tym dla tłumaczy mierzących się z wyzwaniami przekładu tekstu wielojęzycznego, jest bardzo wysoki.

Ocena formalnej strony pracy

Praca jest bardzo starannie opracowana pod względem redakcyjnym, nie dostrzegłam literówek ani innych uchybień. Autor poprawnie korzysta ze źródeł. Jedyne uwagi, wspomniana już wyżej, dotyczy bibliografii: sugeruję jej inne, być może bardziej tradycyjne uporządkowanie. Język włoski, w którym praca została napisana, jest płynny, precyzyjny i w pełni odpowiada wymogom dyskursu naukowego, co stanowi atut rozprawy.

Konkluzja

Przedstawiona do oceny rozprawa doktorska mgra Piotra Kowalskiego jest pracą dojrzałą, metodologicznie spójną i pokazuje, iż Doktorant dysponuje pogłębioną wiedzą zarówno w zakresie badań przekładoznawczych, jak i dialektologii włoskiej. Potrafi samodzielnie sformułować problem badawczy i przeprowadzić rzetelne badanie naukowe. Wskazane powyżej uwagi krytyczne nie umniejszają wartości uzyskanych wyników, które są istotne poznawczo oraz mogą okazać się przydatne w dalszych studiach nad przekładem dialektów.

Stwierdzam, iż dysertacja pt. *Modello sistemico delle traduzioni letterarie e audiovisive del dialetto romano basato sul corpus in polacco, inglese e francese* spełnia wymagania stawiane rozprawom doktorskim oraz wnioskuję o dopuszczenie Autora do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

dr hab. Kamila Miłkowska-Samul, prof. UW